

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AKDENİZ POLİTİKASI

Jeopolitik Dergisi, Yaz 2002, No.3

Yıldırım Koç¹

Giriş

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinde önemli anlaşmazlık konularından biri, Kıbrıs'tır. Avrupa Birliği, 1990'lı yılların başlarından itibaren Kıbrıs'ta Rum tezlerini aktif bir biçimde desteklemeye ve yetkili organlarında aldığı kararlarda Türkiye'yi işgalci olarak suçlamaya başlamıştır². AB'nin bu haksız suçlamaları ve talepleri, Avrupa Birliği'nin Akdeniz politikasının önemli unsurlarından biridir.

Avrupa Birliği, 1989 yılı Kasım ayında Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından tüm politikalarını yeniden gözden geçirdi. Avrupa Birleşik Devletleri'ni oluşturma projesinde siyasal ve askeri bütünlüğün gerçekleştirilmesi doğrultusunda önemli adımlar atıldı. Ayrıca, AB'nin, Türkiye'yi yakından ilgilendiren, Akdeniz, Balkanlar ve Kafkasya stratejileri, yeniden biçimlendirildi. AB'nin bu üç bölgedeki stratejileri de Türkiye'nin ulusal çıkarlarıyla temelden çelişmektedir.

Avrupa Topluluğu'nun Akdeniz ülkeleriyle 1970'li ve 1980'li yıllardaki ilişkileri, metropol ülkelerle eski sömürgeleri arasında ticaret alanındaki tavizlerle ve geleneksel proje yardımlarına dayalı mali işbirliği ile sınırlıydı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ve AB'nin bir dünya gücü olarak ortaya çıkma iddialarının güç kazanmasının ardından, 1992 yılında AB'nin Akdeniz politikaları yeniden biçimlendirildi³. Bu konu ilk kez Avrupa Birliği Konseyi'nin 1992 Lizbon Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde dile getirildi ve onaylandı. 1994 Haziran Korfu ve Aralık Essen Zirvelerinde bu konu teyid edildi ve pekiştirildi. 1995 yılı Haziran ayında Cannes'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi toplantısında, Avrupa Komisyonu'nun, "bir Avrupa-Akdeniz ortaklığının kurulması" doğrultusundaki önerisi kabul edildi ve yeni bir süreç başladı. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile gümrük birliğine girmesi de bu çerçevede gerçekleşti.

Avrupa Birliği İçin Akdeniz Niçin Önemlidir?

Avrupa Birliği'nin iki kültür kaynağı, Roma İmparatorluğu ve Hristiyanlıktır. 16 Nisan 1999 günü Stuttgart'da gerçekleştirilen "Avrupa-Akdeniz Forumu, Hükümetler ve Sivil Toplum Diyaloğu" toplantısında Avrupalı konuşmacılardan biri, "Roma İmparatorluğu'ndan beri mare nostrum ilk kez gerçekleşiyor" dedi⁴. "Mare nostrum" Romalıların Akdeniz'e verdikleri isimdi ("Bizim Deniz"). Bu kavramı Mussolini de sık sık kullanıyordu.

Akdeniz, bugünkü Avrupa Birliği için, dünya çapında bir ekonomik, siyasal ve askeri güç olma çabası içindeki Avrupa Birleşik Devletleri için niçin önemlidir?

Akdeniz ve çevresindeki ülkeler, ilk olarak, AB'nin iç sorunları açısından önemlidir.

AB'nin Akdeniz politikasının uygulamaya sokulduğu 1995 yılında AB'nin ithalatında Akdeniz ülkelerinin payı yüzde 5,7, AB ihracatında Akdeniz ülkelerinin payı yüzde 8,2 idi. Akdeniz, AB sermayesi için önemli bir pazar, hammadde, işgücü ve enerji kaynağıydı. AB, enerji

¹ TÜRK-İŞ Genel Başkan Danışmanı, ODTÜ İktisat Bölümü Öğretim Görevlisi (kısmi zamanlı)

² Bu konudaki kararlar için bkz. **TÜRK-İŞ, Avrupa Birliği Kıbrıs, Ermeni Soykırımı İddiaları, Azınlıklar-Bölücülük, Ege Sorunu, Patrikhane, Heybeliada Ruhban Okulu, IMF Programları Konularında Türkiye'den Ne İstiyor, Cumhurbaşkanı Sayın Ahmet Necdet Sezer'e TÜRK-İŞ Tarafından Sunulan Rapor**, Ankara, 11 Aralık 2001.

³ European Commission, **Euro-Mediterranean Partnership**, Brüksel, 1998.

⁴ Makalenin yazarı bu toplantıyı izliyordu.

ithalatının yaklaşık yüzde 20'sini bu bölgeden sağlıyordu. AB, Akdeniz ülkelerinde kendi gereksinimlerine göre yetiştireceği ucuz ve nitelikli işgücünden gerek kontrollü bir göç politikasıyla, gerek bu ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları aracılığıyla, yararlanabilecekti. Akdeniz ülkeleri, AB vatandaşları için güvenli turizm olanaklarını ucuza sağlayabilecekti. Eski sömürgelerle AB ülkeleri arasındaki ilişkide yasadışı göç ve uyuşturucu trafiğiyle ilgili olarak yaşanan sorunlar, yakın bir işbirliği temelinde en aza indirilebilecekti⁵.

Akdeniz ve çevresindeki ülkeler, ikinci olarak, AB'nin dış politikaları açısından önemlidir.

Sovyet sisteminin çökmesinin ardından gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki rekabet daha da arttı ve dünyadaki siyasal gelişmelere açık bir biçimde yansdı. 21. yüzyılda ucuz ve sürekliliği olan enerji kaynakları üzerinde hakimiyet kurma çabaları ve bu alandaki rekabet daha da yoğunlaştı. Ortadoğu ve Kafkaslar'daki enerji kaynaklarının önemi daha da arttı. ABD'nin Körfez Savaşı sonrasında bölgede artan askeri gücü, ABD'ye bu konuda önemli bir üstünlük sağlıyordu. Avrupa Birliği'nin Akdeniz politikasının bir ayağını da, özellikle Ortadoğu'da tutunabilme çabası oluşturdu. ABD'nin 50 yılı aşkın süredir oluşturduğu güce alternatif oluşturabilecek girişimler, önce ekonomik alanda başlatıldı.

1995 yılında Avrupa Birliği'nin doğu sınırları Yunanistan'da bitiyordu. Avrupa Birliği'nin ortak askeri gücü yoktu. Bu koşullarda, Ortadoğu'da etkili olmanın yolu, enerji terminallerine ve yollarına daha yakın bir ülkenin Avrupa Birliği'ne üye olarak alınmasından geçiyordu. Kıbrıs konusunun AB'nin gündeminde 1991 yılından sonra çok büyük önem kazanmasının ana nedeni, AB'nin Akdeniz politikalarıdır. AB'nin Akdeniz politikaları ile Yunanistan'ın ve Kıbrıs Rumları'nın çıkarları tam olarak çakıştı.

Avrupa Birliği'nin Akdeniz Stratejisi Nasıl Uygulanıyor?

Avrupa Birliği, Akdeniz stratejisini "Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası" olarak formüle etti. Bu yeni strateji çerçevesinde bölgeye daha fazla mali kaynak ayrıldı, bölgesel işbirliği politikaları geliştirildi ve kamuoyunu bu işbirliğinden (yeniden sömürgeleştirilmeden) yana biçimlendirmek amacıyla "sivil toplum örgütleri" projeleri uygulamaya kondu. Akdeniz politikası çerçevesinde kamuoyunu yönlendirmek amacıyla MEDA fonları oluşturuldu.

Avrupa Birliği'nin Akdeniz politikasının uygulamaya geçirilmesinde dönüm noktası, 27-28 Kasım 1995 tarihlerinde toplanan Barselona Konferansı'dır. Bu tarihlerde Barselona'da yapılan toplantıya 15 üye ülkenin dışişleri bakanlarının yanı sıra, Cezayir, Güney Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye dışişleri bakanları ile Filistin Yönetimi Başkanı Yasser Arafat katıldı. Türkiye'yi, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Deniz Baykal temsil etti.

Barselona toplantısı sonrasında Barselona Bildirgesi yayımlandı. Bu bildirmede, "ortak bir refah alanının kurulması" ve Avrupa-Akdeniz anlaşmaları ve AB'nin ortakları arasındaki serbest ticaret anlaşmaları yoluyla 2010 yılına kadar bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulması kararları açıklandı. Ayrıca, yatırımlar, sanayi, tarım, ulaştırma, enerji, telekomünikasyon ve bilgi teknolojisi, bölgesel planlama, turizm, çevre, bilim ve teknoloji, su, balıkçılık, insan kaynaklarının geliştirilmesi, belediyeler ve bölgeler, kültürler ve uygarlıklar arasında diyalog, medya, gençlik, sivil toplumlar arasında mübadele, sosyal gelişme, sağlık, göç, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve örgütlü suçlar gibi konularda işbirliği yapılmasını düzenleyen bir "Çalışma Programı" kabul edildi⁶. İşbirliği, (i) siyasal alanda ve güvenlik alanında, (ii) ekonomik ve mali alanda, (iii) sosyal ve kültürel alanlarda ve insani alanda geliştirildi.

⁵ Friedrich Ebert Vakfı, **Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye**, İstanbul, 1998.

⁶ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Barselona Bildirgesi, Çalışma Programı, Avrupa-Akdeniz Konferansı, Barselona, 27-28 Kasım 1995**, Ankara.

Türkiye, Avrupa Birliği ile ilişkilerinde, Akdeniz politikaları çerçevesinde ele alınmaya başlandı. Nitekim, Avrupa Komisyonu'nun Türkiye ile ilişkileri, Akdeniz politikalarına ilişkin bir belgede şöyle anlatılıyordu ⁷: "Türkiye ile gümrük birliği anlaşması. 31 Aralık 1995 tarihinde yürürlüğe girmiş olan anlaşmayı müteakip, Türkiye, dış ticaretinin yarısını yaptığı en büyük ticaret partneri olan Avrupa Birliği ile bir gümrük birliğine giren ilk Akdenizli ortak olmuştur. Türkiye, böylece, Avrupa Topluluğu ile 1963'te başlamış olan bir süreci tamamlamıştır."

Avrupa Birliği, Akdeniz politikası çerçevesinde, bağlantılı ülkelerinde liberalleşmeyi, özel sektörü güçlendirmeyi, özelleştirmeyi ve serbest bölgelerin kurulmasını etkin bir biçimde destekledi. MEDA fonları da bu amaçla etkili bir biçimde kullanıldı. MEDA fonlarından yararlanmanın ön koşullarından biri, AB ülkelerinin yönetiminde yüzde 29,88 oranında oy gücüne sahip olduğu IMF istikrar programlarının uygulanmasıydı.

Avrupa Birliği'nin Akdeniz bölgesindeki 12 ülkeyi sömürgeleştirme çabası olan Barcelona süreci, sivil toplum örgütlerini parasal yardımlar aracılığıyla etkileyerek ve yönlendirerek önemli başarılar elde etti. Avrupa Komisyonu, Barcelona sürecine ilişkin bazı raporlar yayımlamıştır. Ancak, konunun Türkiye'de yeterince tartışılmaması, Avrupa Birliği'nin konuya ilişkin gerçek niyetlerinin bilinmediğini veya bilenlerin de çeşitli nedenlerle sustuğunu göstermektedir ⁸.

Avrupa Komisyonu'nun, Avrupa Birliği'nin bölge ülkelerini sömürgeleştirme çabalarını kolaylaştırma ve daha etkili kılma çalışmalarının önemli unsurlarından biri de, bölge ülkelerinde oluşturulan Ekonomik ve Sosyal Komiteleri (Konseyleri) yönlendirme çabalarıdır. Bu amaçla, 12-13 Aralık 1995 tarihlerinde İspanya'nın başkenti Madrid'de Birinci Avrupa Birliği - Akdeniz Ekonomik ve Sosyal Zirvesi toplandı. Bu toplantıda Türkiye'yi, 16 Kasım 1995 tarihinde Brüksel'de yapılan bir toplantıda oluşturulan Türkiye/AB Karma İstişare Komitesi temsil etti. Ekonomik ve Sosyal Konseylerin toplantıları sürdü. İkinci Avrupa-Akdeniz Ekonomik ve Sosyal Konseyler ve Benzeri Kurumlar Zirvesi 1996 yılı Kasım ayında Paris'te, üçüncü zirve de 1997 yılında Fas'ta toplandı. Ekonomik ve Sosyal Konseyler ve Benzeri Kurumlar Beşinci Avrupa-Akdeniz Zirvesi, 4-5 Kasım 1999 tarihlerinde Antalya'da toplandı.

Avrupa Birliği'nin Barcelona sürecine ilişkin bu çalışmalarında (Türkiye'den TÜRK-İŞ, DİSK, HAK-İŞ ve KESK'in üyesi bulunduğu) Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC) da rol üstlendi. 13-15 Nisan 1999 günleri Stuttgart'ta Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC), Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU), Alman Sendikalar Federasyonu (DGB) ve Friedrich Ebert Vakfı'nın birlikte düzenledikleri "Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Ekonomik Kalkınma, Endüstriyel İlişkiler ve Sendikaların Rolü" toplantısında, Barcelona süreci desteklendi. Makalenin yazarı da bu toplantıda konuşmacıydı ve konuşmasında Avrupa - Akdeniz arasında oluşturulan bu işbirliğinin yeni-sömürgecilik olduğunu belirtti ⁹.

Avrupa Birliği, MEDA programı çerçevesinde Türkiye'de de önemli kaynaklar harcadı. Avrupa Komisyonu Türkiye temsilciliğinin internet sayfasında bu konuda ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. DİSK, 1996 yılında MEDA Demokrasi fonundan para aldı. DİSK, HAK-İŞ ve KESK, üyesi

⁷ Avrupa Komisyonu, **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı**, Ankara, 1997, s.6.

⁸ Bkz. European Commission, **The Barcelona Process, Five Years on, 1995-2000, Euro-Mediterranean Partnership**, 2000; European Commission, **The Barcelona Process, the Europe - Mediterranean Partnership, 2001 Review**, 2002. Ayrıca bkz. Paydak, S., **Akdeniz'de Barış, Refah ve İstikrara Yatırım: Avrupa - Akdeniz Ortaklığı**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği yay., Ankara, 1999.

⁹ Friedrich Ebert Stiftung, **ETUC, ICFTU, DGB, FES, Euro-Mediterranean Partnership, Conference on Economic Development, Industrial Relations and the Role of Trade Union Organisations**, Bergheim, 1999, s.15-16.

buldukları Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC) aracılığıyla 2001 yılında 1 milyon Euro'luk bir ortak proje uygulamaya başladılar¹⁰.

Sonuç

Avrupa Birliği'nin Akdeniz, Balkanlar ve Kafkaslar politikaları ayrıntılı bir biçimde incelenmeden ve izlenmeden, Türkiye açısından yaşamsal önemdeki Kıbrıs, Ege, Patrikhane, Heybeliada Ruhban Okulu, bölücülük, Ermeni soykırım iddiaları gibi konularda Avrupa Birliği'nin düşmanca tavrını anlayabilmek olanaklı değildir. Kıbrıs konusunda Türkiye ile AB arasında yaklaşan kriz de, bu köklü çıkar çatışmalarının ve politika zıtlıklarının ürünüdür.

¹⁰ Türkiye - AB Sendikal Koordinasyon Komisyonu, **Başlarken**, 2001, 6 s.